

M. Rosa Garcia i Parera

Àrea d'Història i Art Medieval i Modern

LES CASES FORTES DEL VALLÈS

3

Les cases fortificades han rebut al llarg del temps i segons el lloc diversos noms: torre, vil·la, cort, estació, sala, palau, entre d'altres; actualment, però, són conegudes amb el nom de *domus* o casa forta.

Dels orígens i la funció d'aquest tipus de construcció, se'n coneix ben poca cosa. M. Riu ⁽¹⁾ assenyala que els seus orígens podrien ser les torres que apareixen documentades ja en el segle X i que foren construïdes per grans propietaris lliures amb finalitats defensives.

De tota manera, les cases fortes que han arribat fins als nostres dies no són anteriors al segle XI, i sembla que estan estretament relacionades amb l'aparició i l'establiment del sistema feudal, concretament amb la disseminació dels poders feudals que es va produir a partir del segle XII.

Els representants dels grans senyors feudals: cavallers i batlles, anomenats milites en els documents, que van començar a beneficiar-se de part de les rendes feudals, crearen petites senyories dins un gran senyoriu i formaren un nou estament social: la baixa noblesa ⁽²⁾. Segurament va ser aquesta petita noblesa la que es va fer construir aquests tipus d'edificis, que eren construccions molt sòlides i es diferenciaven clarament de les cases de pagès pel seu caràcter marcadament defensiu.

Una altra característica és que la majoria d'aquestes cases fortes solia tenir una capella de la qual els senyors de la casa eren patrons i la utilitzaven per al culte privat i com a panteó familiar.

Les famílies que senyorejaven aquestes cases, portaven com a senyal de la seva posició el cognom de la casa.

En el segle XIV, com a conseqüència de la crisi de la baixa Edat Mitjana, moltes d'aquestes cases fortes van veure com s'extingien les famílies dels amos o dels feudataris i passaven a dependre d'institucions eclesiàstiques o d'altres senyorius. Moltes d'elles foren establertes en emfiteusi a famílies camperoles que n'explotaren les terres. D'aquesta manera moltes cases fortes es convertiren en la baixa Edat Mitjana en masos, tot i que van conservar el caràcter de fortalesa i gaudien de cert prestigi.

Un cas diferent són les cases amb torre que trobem, a vegades, en la zona rural. Tenen una estructura semblant a les cases fortes, però amb aspecte molt més àgil i situades en indrets planers que no fan pensar pas en edificis amb finalitats defensives.

Aquestes construccions són del segle XIII i foren construïdes per burgesos rics o nobles, que vivien a les ciutats i utilitzaven aquestes cases com a segona residència, mentre que les terres eren explotades per masovers.

J. Bolós ⁽³⁾ fa una classificació de les cases fortes en tres tipus:

El primer tipus és la SALA. És la construcció de tradició més antiga, el seu precedent és anterior al segle XI. És un edifici de planta rectangular amb una sala espaiosa, la més important, situada a peu pla. Algunes vegades una torre podia acompanyar la sala. El segon tipus és la CASA-TORRE. Comença a aparèixer a principis del segle XI, però perdurà fins a finals de l'Edat Mitjana. És en el segle XII quan se'n construiran més. De planta gairebé quadrada, és una construcció amb forma de torre, normalment amb espitlleres. La porta, feta amb dovelles i acabada amb un arc, es troba a peu pla. Com a mínim tenia un pis, així com d'altres dependències més o menys allunyades de l'edifici principal.

El tercer tipus és la FORÇA. Aquesta edificació és com un petit castell. De planta quadrada, més gran que la casa-torre, gira al voltant d'un espai central obert. Solen estar envoltades per una vall i tenir bestorres en cada un dels angles. Es començaren a construir entre els segles XI-XII i continuaren fins a finals de l'Edat Mitjana.

CASES FORTES DEL VALLÈS

El fet que el Vallès fos un territori amb una relativa continuïtat de poblament ⁽⁴⁾, des de l'època romana fins a la moderna, ha permès que hi hagi gran diversitat de fortificacions. Alhora, però, aquest fet ha motivat que molts dels edificis civils, i en conseqüència les cases fortes, fossin successivament modificats i adaptats a les noves circumstàncies, cosa que va provocar profundes alteracions en l'estructura original de l'edifici o fins i tot la destrucció.

(1) Història de Catalunya. Edicions 62. Volum II, pàg. 377

(2) Tenien el seu origen en les branques laterals de les grans famílies o en pagesos rics, que tenien com a patrimoni un alou o disposaven d'un petit feu, concedit per un senyor feudal

(3) J. BOLÓS. Catalunya Romànica. Vol. IV pàg 105, 106

(4) J. M. SALRACH. Catalunya Romànica. Vol XVIII pàg 55

Torre Cellers. Parets. Casal fortificat, bastit sobre restes romanes. Foto: Ajuntament de Parets

Les notícies històriques que fan referència a la majoria de les cases fortificades del Vallès són molt escasses per no dir inexistent. Això fa que tampoc no puguem determinar quin en va ser l'origen i quina missió complien.

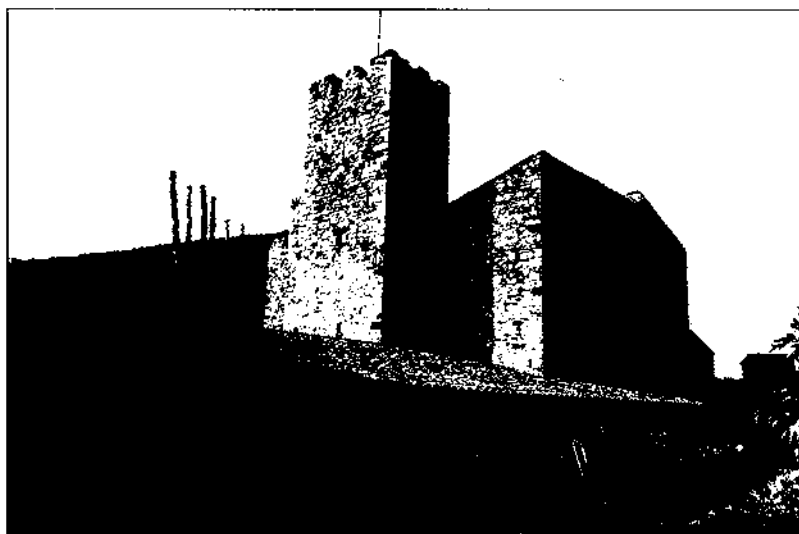
En no ser la nostra comarca una zona fronterera, trobem poca presència de fortificacions de l'època pre-feudal, i no és fins al segle XI, amb l'aparició del

feudalisme, que comencen a proliferar els castells, on residien les famílies que encapçalaven l'estructura feudal del Vallès.

Per sota d'aquestes famílies, n'hi havia d'altres que, bé perquè eren propietaris alouers o perquè disposaven d'un petit senyoriu, tenien de certs poders feudals com a vassalls d'un noble superior. Aquestes famílies, pertanyents a la petita noblesa, serien segurament les que feren construir les cases fortes de la comarca.

No podem fer una classificació de les cases fortes o domus del Vallès, ja que, com abans ja s'ha dit, la majoria no conserven gairebé cap element de la seva estructura original. Ara bé, sí que en podem parlar a partir de la documentació històrica que ens ha arribat, malauradament en molts casos molt limitada, i descriure el poc que conserven de l'edifici primitiu. En primer lloc parlarem de les cases fortes que eren el casal de famílies que gaudien d'algun tipus de jurisdicció com és el casal de Cruïlles d'Aiguafreda, la casa de Fluvià, a Sant Esteve de Palautordera, i el castell de Vilalba, a la Roca. Concretament cada una d'aquestes cases presidia «una quadra» ⁽⁵⁾.

En els tres casos, és molt difícil identificar l'estructura de la casa primitiva, ja que les tres van experimentar

Casal de Rosanes. La Garriga. Destaca d'aquest edifici una bonica torre quadrada. Foto: Rosa García

(5) Una quadra era una entitat territorial amb un nombre reduït de focs, dirigida per un senyor amb drets limitats pel poder d'un altre senyor superior

Castell de Fluvià. St. Esteve de Palautordera. Aspecte de l'antic absis de l'església de St. Cebrià, integrat dins una nova construcció. Foto: Virtuts Angulo

reformes molt importants. El castell de Cruïlles, casal de la família Aiguafreda, que des del segle XI tenia el senyoriu de la quadra a la qual va donar nom, va ser reedificat en els segles XV i XVI per la família Cruïlles. Més tard, el casal va quedar deshabitat i es va anar ensorrant. En l'actualitat, els propietaris l'estan reconstruint com a residència temporal. Tan sols es conserven de l'obra més antiga els fonaments de torres circulars i part d'alguns murs.

El castell de Fluvià, conegut també com a domus de Palau o casa de Sant Cebrià, va ser el casal de la família Palau, que presidia la quadra de Campins, una de les més extenses de Catalunya. La seva estructura primitiva va ser molt modificada en els segles XVII i XVIII, quan va ser convertida en masia senyorial, i un segle més tard va ser ampliada i novament reformada. En aquesta ampliació, va ser incorporada dins la casa l'església de Sant Cebrià, d'època romànica.

Els únics vestigis que es conserven de la primitiva casa forta de Vilalba són part dels murs de la torre d'homenatge. En el segle XVI, la família Vilalba, que n'era propietària, permutà la casa i les seves possessions amb el monestir de Montserrat, que la convertí en casa de salut. A conseqüència de la desamortització del segle XIX tornà a mans d'un particular, que hi realitzà importants reformes.

Altres cases conserven estructures fortificades ben evidents, malgrat que la documentació no ens permet

saber-ne el paper que tenien. Una d'aquestes cases és el casal de Rosanes, a la Garriga, format actualment per tres cossos d'època diferent. El cos principal i més antic és un edifici de planta quadrada. En el mur de llevant hi té adossada una torre quadrada que forma un cos sortint.

Els murs, d'un metre de gruix, tenien primitivament com a úniques obertures cap a l'exterior espitlleres i unes petites finestres.

Envoltant l'antic edifici, es construí un vall de forma quadrada, que tenia en cada un dels seus vèrtexs unes torres rodones amb espitlleres i cobertes amb teulada d'una vessant.

J. Maurí ⁽⁶⁾ esmenta documents dels segles XI i XII, que diu podrien fer referència a aquest casal. Les notícies sovintegen més a partir del segle XIV, quan la família Turricella ⁽⁷⁾ entronca amb el llinatge dels Rosanes.

Els fogatges dels segles XIV, XV i XVI no acostumen a esmentar la casa de Rosanes. Això ens fa pensar que aquest casal era considerat com una entitat a part, lliure de qualsevol gravamen fiscal.

Una altra d'aquestes cases és la torre d'en Malla a Parets. La primera referència que en tenim és del 904 en l'acta de consagració de l'església de Parets. El

(6) J. MAURÍ. *Història de la Garriga*. Pàg. 43

(7) Turricella és el primitiu nom d'aquesta domus, usat fins al segle XII

Torre de Seva. Marata. Casal fortificat reformat modernament. Foto: Cinta Cantarell

seu primer propietari va ser el monestir de Sant Cugat, però des de finals del segle X hi trobem establerta la família Vilatzir, nom que portava el primitiu casal. A partir de mitjans segle XVI adoptà el nom actual.

L'edifici actual correspon per la seva estructura a l'època gòtica. És de planta quadrada i teulada a quatre vessants. Té dues torres de planta quadrada més avançades, en els angles de la façana principal. En una d'aquestes torres hi ha una capella de la qual es tenen referències des de finals del segle X.

També dins el municipi de Parets trobem un altre casal fortificat, la torre de Cellers. Aquest casal té una planta quadrada amb dues torres cilíndriques en dos dels angles.

L'estructura actual és d'un edifici de la baixa Edat Mitjana, ara bé en els seus murs hi podem trobar vestigis de construcció més propis de l'alta Edat Mitjana⁽⁸⁾. No tenim, però, notícies històriques sobre aquest casal.

La torre de Seva, a Marata, és un edifici del segle XIV, format per un cos de planta rectangular i una torre, tot acabat amb merlets. Més que una fortificació es tractaria d'una casa residencial.

L'antic «Palatio Meserata», documentat des del 904, podria ser l'actual can Torressa, torre de planta quadrada, amb tres pisos d'alçada, i coberta a dues vessants, amb murs de gran amplada amb espitlleres.

A la nostra comarca hi ha documentades altres forti-

ficacions que en l'actualitat han desaparegut com a tals, però que part de les seves edificacions han quedat incorporades en altres edificis d'èpoques posteriors. N'hi ha d'altres, però, que han desaparegut totalment i només en tenim notícies històriques que ens permeten suposar la seva possible ubicació. Dins el primer grup trobem l'antiga vila de «Palatio Aries», documentada el 904. Del casal, senyorejat en l'alta Edat Mitjana per un llinatge del mateix nom, l'únic vestigi que se'n conserva és la torre de defensa, que actualment és el campanar de l'església de la parròquia de Sant Esteve.

Aquest seria també el cas del campanar de l'església de Santa Maria de Palautordera. Aquest és una torre de planta circular que, juntament amb la base d'una torre de les mateixes característiques que es va trobar en unes obres d'allí a prop, podrien ser les restes d'una fortificació documentada ja en el segle X.

A Sant Feliu de Codines trobem el mas del Villar, que conserva una torre de planta circular, datada al segle XI o XII, igual que la capella que hi ha davant del mas. Aquesta torre, juntament amb alguns murs de la masia, són els únics vestigis d'un antic castell, que després es convertí en casa forta i que era propietat d'uns cavallers anomenats Villar o Desvillar.

[8] Catalunya Romànica, Vol XVIII, pàgs. 395, 396

Una altra casa forta és la Pedralba, al municipi de Tagamanent, que tan sols conserva part de la seva estructura gòtica després dels incendis que patí en els segles XV i XVII. També a Bigues hi ha un casal que conserva l'aspecte de fortalesa, malgrat que l'edifici antic va desaparèixer amb un dels terratrèmols del segle XV.

Al municipi de Lliçà d'Amunt, prop de l'església de Santa Justa, es tenia referència d'una vil·la fortificada anomenada casal d'Olivet, els amos de la qual posseïen un terç del mercat de Granollers. Se'n desconeixia l'emplaçament exacte, però fa poc s'han trobat uns documents que han permès de localitzar restes d'aquesta domus.

De la domus de Santa Coloma, a Castelleir, situada prop de l'església de Santa Coloma de Sasserras, només en resten al seu emplaçament originari algunes pedres, ja que gran part de l'obra va ser aprofitada en el segle XVII per fer una masia a prop d'allí. Notícies d'una altra domus la tenim a Campsentelles. Era senyorejada per una família que portava el nom del terme i més tard passà al llinatge dels Sentmenat, els quals la vengueren a la cartoixa de Montalegre. Es situa en la zona de la Conreria, tot i que no se n'ha pogut determinar l'emplaçament exacte.

BIBLIOGRAFIA

- AA. VV. Catalunya Romànica. Vols. XVIII, IV, II. Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 1986, 1990, 1991
- CAMPS i ARBOIX, J. La Masia Catalana. Ed. Aedos. Barcelona, 1959
- Els castells catalans. Vol.II. Ed. R. Dalmau. Barcelona, 1969
- VILAR, P. (Dir.). Història de Catalunya. Vol. II-III. Ed. 62. Barcelona, 1987-88
- FORTIÀ SOLA. Aiguafreda. Ajuntament d'Aiguafreda. 2a. edició. Novembre de 1987
- MAURI, Josep. Història de la Garriga. Vol.I. Barcelona, 1954
- GALLARDO, A. Del Mogent al Pla de la Calma. CEC. Barcelona, 1938
- ADROER, A. CABESTANY, J.F. «El Castell de Fluvià» Monografies del Montseny, 2. pàg. 11-22. Amics del Montseny. Viladrau, 1987
- MARTÍ, Rosa. «La Torre de Malla». Actes de XXXIII Congrés Intercomarcal d'Estudiosos. Granollers, 1987. Vol. II, pàgs. 139-148

Can Torrasa. Malla. Torre de planta quadrada actualment escapçada. Foto: Cinto Cantarell

Torre d'en Malla. Parets. Gran edificació amb dues torres de defensa. Foto: Rosa Garcia